

Lennart Meri,

Eesti Vabariigi President

Kahe aasta eest ilmus selle teose esimene köide. Mu saatesõna kandis pealkirja "Repressioonidest õigusriiki". Pean vajalikuks seda täiendada kolme märkusega.

Esiteks, õigusriik on kiire hävima, kuid vaeviline taastuma. "Repressioonidest õigusriiki" oleks võinud olla ka käesoleva köite saatesõna, sest pealkiri sisaldab pikaajalist programmi. Õigusriigi taastamise raskused on silmatorkavalt sarnased isegi siis, kui nende hävingud on olnud erinevad. Saksa õigusriik hävines parlamentaarsel teel, Vene kujunemisjärgus õigusriik terroristliku kliki võimuhaaramise kaudu, Eesti õigusriik totalitaarsete suurriikide okupatsioonide (17. juuni 1940, 1941, 1944) tagajärjel. Oleks naiivne arvata, et kapitulatsiooniakt või mitmeparteilised valimised või rahvahääletusel jõustatud põhiseadus (Eestis 3. juulil 1992) suudab hoobilt taastada õigusriigi. Paremal juhul taastub õigusriigi võimalus, mida tuleb kannatlikult realiseerida riigi õiguspraktikas ja kodanike õigusteadvuses.

Teiseks, õigusriik ei saa mööda vaadata mitte ühestki oma territooriumil toime pandud kuriteost. Okupatsiooniaastatel, kui Eesti Vabariik eksisteeris üksnes *de jure* ega olnud suuteline oma territooriumil tagama õiguskorda, pandi totalitaarsete riikide, nende administratsioonide ja kohalike käsilaste poolt toime üle 274.000 vägivallaakti Eesti elanike vastu. Miljonilise väikerahva kohta on see suur arv. Eesti rahval on olnud oma Katyn, oma Buchenwald, oma Lidice. Käesolev köide avardab ennekõike rahvusvahelise üldsuse teadmisi Eestis toime pandud inimsusvastastest kuritegudest, aga ka Eesti kodanike õigustajust: iseseisvuse taastamise järel augustis 1991 ei ole Eesti Vabariigis toime pandud mitte ainsatki omavoliakti kvislingite vastu, ehkki ei ole välistatud, et inimsusvastaste kuritegude täideviijaid elab Eestis praegugi. Selles õiguskuulekas käitumises avaldub iseseisvuse tagasi võitnud rahva väärikus, Eesti ajalookogemuse väärtus. Julgen loota, et selle vahendamine rahvusvahelisele avalikkusele aitab tugevdada demokraatiat ja

õigusriiklust ka väljaspool Eesti piire.

Kolmandaks. Mis on käesoleva raamatu eesmärk? Selleks on kõigepealt kõigi nende meelepidamine, kes kaotasid oma kodu, perekonna ja elu totalitaarsete võõrvõimude vägivalla läbi. Eestis toime pandud inimsusvastased kuriteod on osa Euroopa ajaloost, mis peab jääma ajalooks. Erapooletu hinnangu langetamine organisatsioonidele, rühmadele ja inimestele, kes kannavad vastutust sadadele tuhandetele osaks saanud kannatuste eest tähendab ennekõike omaenese mineviku ületamist, vabanemist ja leppimist, kuid mitte unustamist. Siia kaante vahele kogutud dokumentatsiooni eesmärk ei ole kättemaks, vaid õiglus.

Meie oleviku ja tuleviku vabastamine inimsusvastaste kuritegude kordumisest on raamatu teine, veelgi olulisem eesmärk. Peame jõudma olukorrani, kus mitte keegi ei sõandaks oma kuritegu õigustada väitega, et ta täitis käsku. Veel enamgi. Sajandi lõpul on maailma avalikkus jõudnud äratundmiseni, et inimsusvastaseid kuritegusid on diktaatorite kõrval korda saatnud ka põhiseaduslikud poliitikud, riigiametnikud ja eraisikud ning on seda teinud nii sõja kui ka rahu ajal. Detsembris 1948 Ühinenud Rahvaste Peaassamblee poolt vastu võetud resolutsioon genotsiidi kui inimsusvastase kuriteo ennetamise vajadusest ei takistanud nõukogude administratsiooni kõigest kolm kuud hiljem Eestis läbi viimast kõigi aegade suurimat küüditamist. Lõhe õiguse ja tegelikkuse, moraali ja poliitika vahel lõi Orwellliku maailma, kus rahu võis tähendada sõda, demokraatia totalitarismi ja vabadus orjust. Rahvusvahelisse õigussüsteemi sigines tühik. Puuduvat lüli ei asendanud ka Haagi Rahvusvaheline Kohus, mis käsitles üksnes riikidevahelisi asju ega omanud mandaati üksikisiku vastutusele võtmiseks. Samas muutus järjest suuremaks vajadus ennetada ja ära hoida inimsusvastaseid kuritegusid ehk, kasutades ÜRO peasekretäri Kofi Annani sõnu: "Paljud arvasid, et Teise maailmasõja koledused – laagrid, elajalikkus, tapmised, holocaust – ei kordu enam iial. Ja ometi on nad kordunud".

Eesti õigusriigi taastamine on toimunud küll raskustega, aga kooskõlas demokraatliku maailma õigustaju süvenemisega. Seda kinnitab äsja Roomas 18. juulil 1998 saavutatud kokkulepe ellu kutsuda Rahvusvaheline Kriminaalkohus. Rahvusvahelise õiguse puuduv lüli on teadvustatud. Uue kohtu kompetentsi kuuluvad genotsiid, inimsusvastased kuriteod, sõjakuriteod ja relvastatud kallaletungid. Kohtu praktilisest tegevusest ehk olulisemgi on äratundmine, et inimõigused peavad olema turvatud ja inimõiguste rikkumised karistatavad rahvusvaheliselt. Sellest veendumusest on lähtunud ka "Memento" tegevus: "Nõukogude okupatsioonivõimu poliitilised arreteerimised Eestis" teine köide kinnitab taas rahvusvahelise koostöö vajadust inimsusvastaste kuritegude ennetamiseks.

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'Hennarh', with a horizontal line drawn through the middle of the letters.

Paslepa, 18.07.1998